

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ТЕМА № 1 ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ І ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ



ПЛАН

1. Поняття, мета встановлення, принципи формування державних соціальних стандартів.
2. Система і класифікація соціальних нормативів.
3. Прожитковий мінімум як базовий державний соціальний стандарт.
4. Основні державні соціальні гарантії.

1. Поняття, мета встановлення, принципи формування державних соціальних стандартів

Соціальна політика – це та складова частина політики держави, яка спрямована на забезпечення гідної якості життя для всіх і кожного з її громадян. Простими словами – держава зобов’язана забезпечити своїм громадянам можливість одержувати всі необхідні ресурси для гідного життя, і вона виконує це зобов’язання через свою соціальну політику.

Конституція України гарантує, що кожен громадянин в Україні має права, які зобов’язана забезпечити для нього держава своєю соціальною політикою, серед яких:

- право на соціальний захист – ст. 46 Основного Закону зазначає, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом;
- право на працю – ст. 43 Конституції України гарантує, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється;
- право на відпочинок – ст. 45 Конституції України передбачає, що кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час;

- право на житло – у ст. 47 Конституції України закріплено право кожного на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду;
- право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції України);
- право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування (ст. 49 Конституції України), яке забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена;
- право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50 Конституції України);
- право на державний захист сім'ї, дитинства, материнства і батьківства (ст. 51 Конституції України), при цьому захист прав дітей незалежно від походження, зокрема утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу (ст. 52 Конституції України).

Структура соціальної політики має три рівні: державний; регіональний; місцевий.

Найвищою законодавчою інстанцією є *Верховна Рада України* — вона створює й ухвалює закони про види і форми соціального забезпечення, затверджує основні джерела його фінансування і відповідні витрати з Державного бюджету. У системі виконавчої влади найвищим органом є *Кабінет Міністрів України*. На нього покладається реалізація та виконання законодавства із соціального забезпечення.

Основний інструмент соціальної політики, що використовується для визначення механізму реалізації соціальних прав громадян, - це система державних соціальних стандартів, гарантій та норм.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 ***державні соціальні стандарти*** – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій.

Державні соціальні стандарти і нормативи встановлюються з метою:

- визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян, визначених Конституцією України;
- визначення пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах та фінансових ресурсів для їх реалізації;
- визначення та обґрунтування розмірів видатків Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, соціальних фондів на соціальний захист і забезпечення населення та утримання соціальної сфери.

Формування державних соціальних стандартів і нормативів здійснюється за такими принципами:

законодавчого встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів

диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу до визначення нормативів

наукової обґрунтованості норм споживання та забезпечення

соціального партнерства

гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні; урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин.

забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного

На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімальних розмірів заробітної плати та пенсії за віком, інших видів соціальних виплат і допомоги.

У ст. 6 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» наведено визначення поняття *базового державного соціального стандарту*, яким є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового обслуговування, соціального захисту, культури, охорони здоров'я та освіти.

2. Система і класифікація соціальних нормативів

Відповідно до Державного класифікатора соціальних стандартів і нормативів, затвердженого наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 17.06.2002 р. № 293, *об'єктами класифікації є державні соціальні стандарти і нормативи у сферах:*

доходів населення;

соціального обслуговування;

житлово-комунального обслуговування;

транспортного обслуговування та зв'язку;

охорони здоров'я;

забезпечення навчальними закладами;

обслуговування закладами культури;

обслуговування закладами фізичної культури та спорту;

побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування;

соціальної роботи з дітьми, молоддю та різними категоріями сімей.

Державні соціальні стандарти у сфері доходів населення встановлюються з метою визначення розмірів державних соціальних гарантій у сфері оплати праці, виплат за обов'язковим державним соціальним страхуванням, права на отримання інших видів соціальних виплат і державної соціальної допомоги та їх розмірів, а також визначення пріоритетності напрямів державної соціальної політики (ст. 7 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

Базовим державним соціальним стандартом у сфері доходів населення є *прожитковий мінімум*.

Державні соціальні нормативи у сфері надання соціальних послуг встановлюються для визначення розмірів державних гарантій соціальної підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. З цією метою визначаються:

- перелік, види та обсяги соціальних послуг, які надаються за рахунок державного та місцевого бюджетів і страхових фондів;
- норми та нормативи надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- показники якості соціальних послуг (ст. 8 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

Державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування встановлюються з метою визначення державних соціальних гарантій щодо надання житлово-комунальних послуг та розмірів витрат на найм житла, управління житлом і оплату комунальних послуг, які забезпечують реалізацію конституційного права громадянина на житло.

До державних соціальних нормативів належать:

- гранична норма витрат на управління житлом, оплату комунальних послуг, передбачених Законом України «Про житлово-комунальні послуги», залежно від отримуваного доходу;
- соціальна норма житла та соціальні нормативи користування комунальними послугами, з оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії громадянам;
- показники якості управління багатоквартирним будинком і надання комунальних послуг (ст. 9 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

Державні соціальні нормативи у сферах транспортного обслуговування та електронних комунікацій включають:

- норми забезпечення транспортом загального користування;
- показники якості транспортного обслуговування;
- соціальні норми забезпеченості населення електронними комунікаційними послугами, з оплати яких держава надає пільги громадянам (ст. 10 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

До державних соціальних нормативів у сфері охорони здоров'я включаються:

- перелік та обсяг гарантованого рівня медичної допомоги громадянам у державних і комунальних закладах охорони здоров'я;
- нормативи надання медичної допомоги, що включають обсяг діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур;
- показники якості надання медичної допомоги;
- нормативи пільгового забезпечення окремих категорій населення лікарськими засобами та іншими спеціальними засобами;
- нормативи забезпечення стаціонарною медичною допомогою;
- нормативи забезпечення медикаментами державних і комунальних закладів охорони здоров'я;
- нормативи санаторно-курортного забезпечення;
- нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я (ст. 11 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

До державних соціальних нормативів у сфері забезпечення навчальними закладами включаються:

- перелік та обсяг послуг, що надаються державними і комунальними закладами дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти;
- нормативи граничного наповнювання класів, груп та співвідношення вихованців, учнів, студентів і педагогічних працівників у навчальних закладах;
- норми матеріального забезпечення навчальних закладів та додаткових видів соціального і матеріального забезпечення учнів (ст. 12 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

До державних соціальних нормативів у сфері культури включаються:

- мінімальні стандарти забезпечення населення культурними послугами, визначені відповідно до Закону України «Про культуру»;
- нормативи забезпечення населення закладами культури та закладами освіти сфери культури, що надають доступ до базового набору культурних послуг.

До державних соціальних нормативів надання послуг у сфері фізичної культури і спорту включаються:

перелік, мінімальні нормативи витрат (фінансування) та обсяг надання послуг у сфері фізичної культури і спорту, у тому числі безоплатних та пільгових послуг

показники доступності та якості надання послуг у сфері фізичної культури і спорту, зокрема безоплатних та пільгових, у тому числі для осіб з інвалідністю

нормативи забезпечення населення закладами фізичної культури і спорту та спортивними спорудами, зокрема з можливістю доступу до них осіб з інвалідністю (ст. 14 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»)

До державних соціальних нормативів у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування включаються:

нормативи забезпечення населення побутовими послугами;

показники якості надання побутових послуг;

нормативи забезпечення торговельною площею та місцями у закладах громадського харчування;

показники якості та безпеки товарів і послуг підприємств громадського харчування (ст. 15 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»)

Держава гарантує забезпечення основних потреб громадян на рівні встановлених законом державних соціальних стандартів і нормативів

(ст. 16 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

Система і класифікація соціальних нормативів закріплена у ст. 4 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

За характером задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються на:

- нормативи споживання – розміри споживання в натуральному виразі за певний проміжок часу (за рік, за місяць, за день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг;
- нормативи забезпечення – визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, доступних послуг, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, культури, освіти сфери культури, соціального захисту, підприємств, установ, організацій соціального захисту, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг;
- нормативи доходу – розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обраховується на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

За рівнем задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються на:

- нормативи раціонального споживання – рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб;
- нормативи мінімального споживання – соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг виходячи з соціальних або фізіологічних потреб;
- статистичні нормативи – нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення чи його окремих соціально-демографічних груп.

3. Прожитковий мінімум як базовий державний соціальний стандарт

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV, прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Він визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до 6 років;
- дітей віком від 6 до 18 років;
- працездатних осіб (осіб, які не досягли встановленого законом пенсійного віку);
- осіб, які втратили працездатність (осіб, які досягли встановленого законом пенсійного віку, осіб, які досягли пенсійного віку, що дає право на призначення пенсії на пільгових умовах, та непрацюючих осіб, визнаних особами з інвалідністю в установленому порядку).

Прожитковий мінімум застосовується для:

- загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм;
- встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та законів України;
- визначення права на призначення соціальної допомоги;
- визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших;
- встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення (для дітей віком до 6 років, дітей віком від 6 до 18 років, працездатних осіб та осіб, які втратили працездатність), виходячи з наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, схвалених науково-громадською експертизою на принципах соціального партнерства та затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 № 656.

Набір продуктів харчування та набір непродовольчих товарів визначаються в натуральних показниках, набір послуг - у нормативах споживання не рідше одного разу на п'ять років (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум»).

Набір продуктів харчування формується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, з використанням нормативів фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності, з урахуванням рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я.

забезпечення дитини повноцінним харчуванням для розвитку організму

забезпечення дитини віком від 6 до 18 років додатковим харчуванням для активного соціального та фізичного розвитку

Основні принципи формування набору продуктів харчування:

задоволення організму працюючої особи у відтворенні працездатності, збереження працездатності для безробітного, відновлення у необхідних випадках працездатності для особи, яка її втратила

підтримання повноцінного функціонування організму людини похилого віку

Набір непродовольчих товарів формується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку, з використанням нормативів забезпечення засобами гігієни, медикаментозними засобами, засобами захисту організму людини від впливу навколишнього середовища, а також засобами для влаштування побуту.

Основні принципи формування набору непродовольчих товарів:

- забезпечення збереження здоров'я та підтримання життєдіяльності організму людини;
- урахування особливостей потреб осіб, які відносяться до різних соціальних і демографічних груп населення;
- урахування культурно-побутових потреб особистості.

До **набору послуг** включаються житлово-комунальні, транспортні, побутові послуги, послуги зв'язку, закладів культури, освіти, охорони здоров'я та інші.

Основні принципи формування набору послуг:

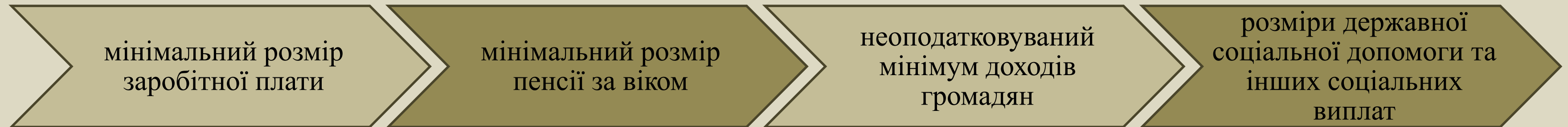
- задоволення мінімальної потреби громадян у житлі, організації побуту, користуванні транспортом, закладами культури, у підтриманні зв'язку з навколишнім середовищем;
- задоволення потреби громадян у користуванні закладами освіти, охорони здоров'я;
- визначення житлово-комунальних послуг (по водопостачанню, тепlopостачанню, газопостачанню, електропостачанню, водовідведенню, утриманню та експлуатації житла та прибудинкових територій, сміттєзбиранню, утриманню ліфтів) виходячи із соціальної норми житла та нормативів споживання зазначених послуг;
- урахування особливостей потреб осіб, які належать до різних соціальних і демографічних груп населення.

Прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення, щороку затверджується Верховною Радою України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік та публікується в офіційних виданнях загальнодержавної сфери розповсюдження.

4. Основні державні соціальні гарантії

Основним державним соціальним гарантіям, порядку їх визначення та затвердження присвячений розділ III Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. Вони встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.

До числа основних державних соціальних гарантій включаються:



Законами України з метою надання соціальної підтримки населенню України в цілому та окремим категоріям громадян встановлюються також інші державні соціальні гарантії, зокрема, щодо:

- рівня життя населення, що постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
- стипендій учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів;
- індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін;
- надання гарантованих обсягів соціального захисту, житлово-комунального, транспортного, побутового обслуговування та обслуговування у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, торгівлі та громадського харчування;
- забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах та послугах окремим категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки (ст. 18 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

Виключно законами України визначаються:

- мінімальний розмір заробітної плати;
- мінімальний розмір пенсії за віком;
- неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- величина порогу індексації грошових доходів громадян;
- пільги щодо оплати житлово-комунальних, транспортних і електронних комунікаційних послуг та критерії їх надання.

Державні соціальні гарантії є обов'язковими для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності. Разом з тим, органи місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економічних програм можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок коштів місцевих бюджетів (ст. 19 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

З метою забезпечення надання державних соціальних гарантій обраховуються такі види нормативів витрат (фінансування):

- нормативи фінансування поточних витрат на одного мешканця, а для окремих видів соціальних послуг - на одну особу, яка підлягає даному виду обслуговування;
- нормативи фінансування поточних витрат на утримання мережі закладів охорони здоров'я, освіти, культури, освіти сфери культури, підприємств, організацій, установ соціального захисту, житлово-комунального та побутового обслуговування;
- нормативи державних капітальних вкладень на будівництво закладів охорони здоров'я, освіти, культури, освіти сфери культури, підприємств, організацій, установ соціального захисту, житлово-комунального та побутового обслуговування.

Окремо визначаються нормативи коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, що спрямовуються на покриття:

- витрат населення для здійснення виплат закладів культури, освіти сфери культури, підприємств, установ і організацій соціального захисту, житлово-комунального та побутового обслуговування (адресна допомога);
- витрат закладів культури, освіти сфери культури, підприємств, установ і організацій соціального захисту, житлово-комунального та побутового обслуговування, які не покриваються виплатами населення.